

Karleby 2:9

Arkeologisk utredning

RAÄ 227
Karleby 2:9
Kungsåra socken
Västmanland

Maud Emanuelsson

Karleby 2:9

Särskild utredning, etapp 2

RAÄ 227
Karleby 2:9
Kungsåra socken
Västmanlands län

Maud Emanuelsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Karlskatan 4, 722 14 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen 2008
Omslagsbild: Utredningsytan sett från nordost. Fotograferat av Maud Emanuelsson.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Ärende nr MS2006/01407

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-86019-31-0

Tryck: Just nu, Västerås 2008

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Ärendet	6
Syfte	6
Metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö.....	7
Undersökningsresultat.....	8
Härd - RAÄ 227	8
Tolkning	9
Rekommendationer	9
Referenser.....	10
Tekniska och administrativa uppgifter	11

Figur 1. Utdrag ur Gröna kartan. Platsen för undersökningsområdet är markerat med en blå cirkel. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Under två dagar i september 2007 genomförde Kulturmiljövård Mälardalen, genom Maud Emanuelsson, en arkeologisk utredning i Karleby 2:9, Kungsåra socken, Västmanland. Anledningen var att markägaren ville uppföra en maskinhall inom en fastighet som rymmer både skärvstenhögar, stensättningar och skålgropar.

Utredningen beställdes av Länsstyrelsen i Västmanlands län, som även bekostade utredningen med medel ur anslaget 28:26/2007, insatsområde 8, åtgärdstyp 8.1.

Utredningsområdet var endast cirka 100 m² stort. På grund av den ringa storleken på utredningsområdet banades hela ytan av med grävmaskin. Inom ytan påträffades en härd. Hela anläggningen undersöktes och dokumenterades. Ett kolprov (al) har daterat härden till övergången yngre bronsålder - äldre förromersk järnålder. Härden har tilldelats fornlämningsnummer 227 i fornminnesregistret.

Figur 2. Utredningsområdet före undersökning. Den aktuella ytan ligger i skogsbrynet. Fotograferat från söder av Maud Emanuelsson.

Figur 3. Utredningsytan under undersökning. Härden påträffades strax efter att fotot hade tagits. Fotograferat från söder av Maud Emanuelsson.

Bakgrund

Ärendet

Markägaren till Karleby 2:9 i Kungsåra socken avser att bygga en maskinhall. Fornlämningsbilderna inom och kring fastigheten motiverade en arkeologisk utredning i form av sökschaktning. Utredningen beställdes och bekostades därför av Länsstyrelsen i Västmanlands län (Lst dnr 431-9255-07, daterat 7 september 2007). Medlen togs ur anslaget 28:25/2007 under ärendegrupp Fa3, länsstyrelsens egenverksamhet. Rapporten skall främst utgöra underlag för kommande planering och en eventuell förundersökning/särskild undersökning.

Den planerade maskinhallen är omkring 40 m² stor, därtill tillkommer arbetsyta för uppförandet av byggnaden. Sammanlagt är cirka 100 m² aktuellt för utredning. Ytan för maskinhall med arbetsyta ska totalavbanas (primärt undersökningsområde). Om fornlämning påträffas kan fler utredningsschakt kring primärytan upptas för att få en uppfattning om fornlämningens utbredning och omfattning (sekundär undersökningsyta).

Syfte

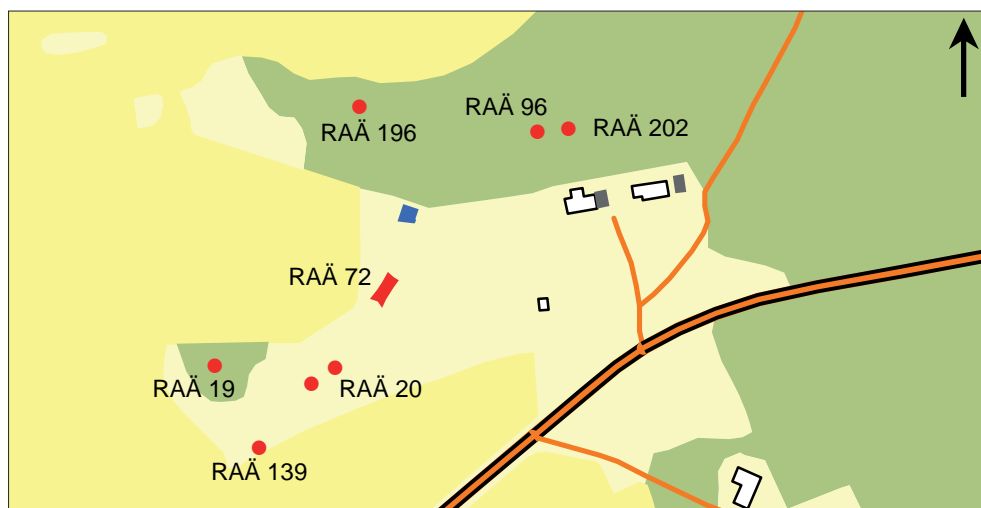
Möjligheten att fornlämningar finns inom Karlebys ägor är stor, exempelvis boplatzlämningar från brons- och järnålder. Syftet med utredningen är därför att klargöra om det inom det aktuella området finns fornlämningar som inte är synliga i markytan.

Metod

Ytan för maskinhallen var utstakat i terrängen av markägaren. Utredningen inleddes med att matjordslagret inom hela den primära undersökningsytan avlägsnades med grävmaskin. Detta för att frilägga eventuella underliggande anläggningar eller strukturer. Ytan schaktades skiktvis ner till en orörd eller anläggningsförande nivå. Endast en anläggning påträffades som totalundersöktes med skärslev och dokumenterades med sektionsritning i skala 1:20 samt med beskrivning. Träkol insamlades för datering. Schaktet och anläggningen markerades manuellt på en schaktplan i skala 1:100 och digitaliserades i efterhand. Översiktliga digitala fotografier togs. Inga schakt behövde grävas inom den sekundära undersökningsytan. Kolprovet från härden vedartbestämde av Erik Danielsson på Vedlab, därefter ¹⁴C-daterades det av Göran Possnert på Ångströmlaboratoriet i Uppsala.

Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet omfattar cirka 100 m² och är beläget på öppen icke brukad mark mellan 30 och 35 meter över havet. Omgivningarna domineras av ett småbrutet jordbrukslandskap.

Figur 4. Karta över Karleby 2:9 med registrerade fornlämningar (motsvarande kartblad 11H 2b). Utredningsområdet är markerat med en blå rektangel. Skala 1:5 000.

Inom fastigheten Karleby 2:9 finns flera registrerade fornlämningar - två skärvstenshögar (RAÄ 20:1-2), två stensättningar (RAÄ 19 och 96), två älvkvarnsförekomster (RAÄ 72 och 139), en fornlämningsliknande lämning (RAÄ 196) samt en husgrund från historisk tid (RAÄ 202).

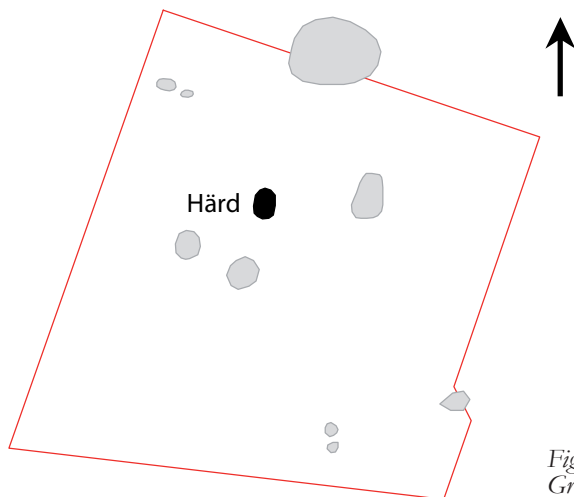
Inom Kungsåra socken finns över 700 registrerade fornlämningar. Av dessa bör framför allt det mycket fornlämningsrika området vid Gottsta/Darsta backar cirka 2,5 km sydväst om undersökningsområdet framhållas. Platsen innehåller gravar i form av stensättningar och resta stenar, skärvstenshögar, skålgropar och stensträngar. En arkeologisk undersökning genomfördes på 1930-talet efter att landsvägen drogs genom området. Utifrån fyndmaterialet kunde platsen dateras till förromersk järnålder (Västeråsbygden, s. 202). Utifrån de synliga fornlämningarna är det dock sannolikt att platsen har använts under ett längre tidspann.

År 2005 utfördes en arkeologisk förundersökning cirka 500 meter norr om undersökningsområdet (Fridhem) inför E18:s nya sträckning mellan Sagåpassagen och Enköping. Undersökningen berörde endast en mindre del av en boplats, sannolikt dess norra utkant. Resultaten tyder på att boplatsens utbredning sträcker sig över den yta som idag utgörs av E18 samt fortsatt söderut, okänt hur långt. En ¹⁴C-datering av ett stolphål gav dateringen förromersk järnålder men förmodligen har platsen nyttjats under en längre period (Karlenby m. fl. 2005). Det är möjligt att de två skärvstenshögar och skålgropsförekomster som finns söder om undersökningsområdet också hör ihop med den ovan delundersökta boplatsen.

Karleby är känt sedan 1378 som Karlaby. Ett namn som kan betyda antingen de fria karlarnas by eller huskarlarnas (hirdens) by (Elgh & Gräslund 1995, s 13; Ståhl 1985, s. 52). Karleby har en fint reglerad rektangulär bytomt som ligger utmed en gammal landsvägssträcka. Tomtregleringen kan mycket väl ha anor sedan medeltiden. Antalet gårdar har minskat, från fem till fyra under 1600-talets slut. Numera finns bara två gårdar kvar, dock har en bykaraktär bibehållits (Västeråsbygden, s. 203).

Undersökningsresultat

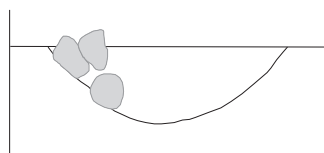
Sammanlagt undersöktes cirka 100 m². Endast en anläggning påträffades, en härd.

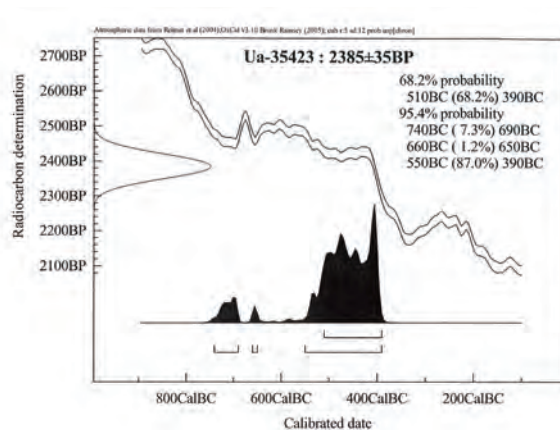
Figur 5. Schaktplan i skala 1:200. Grå cirklar markerar stenblock.

Härd - RAÄ 227

Härden var 0,80 x 0,60 meter stor och 0,20 meter djup. Den var välavgränsad och oregelbundet oval. I ytan syntes två skärvstenar, i fyllningen låg ytterligare ett 20-tal (stenstorlek 0,05 - 0,20 m). I siltfyllningen fanns även rikligt med kol och sot. Ett kolprov (al) har ¹⁴C-daterat härden till övergången yngre bronsålder - tidig förromersk järnålder (740 - 390 BC, Ua 35423)(Danielsson 2007).

Figur 6. Sektion av härden i skala 1:20. Merparten av skärvstenarna låg i anläggningens andra halva.

Lab-nr	Kp nr	Anl	Material	¹⁴ C ålder BP	Kal 1 σ	Kal 2 σ
Ua-35423	Kp 1	Härd	Al	2385 ± 35	510 - 390 BC	740 - 390 BC

Figur 6 och tabell 1. Resultatet från ¹⁴C-analysen av träkol insamlat från härden.

Tolkning

Det är svårt att fastställa enstaka anläggningars kontext. En ofta påträffad anläggningstyp är, som i Karleby, den till synes ensamliggande härden eller härdarna (Eriksson 1998, s. 228). Härदार är en vanligt förekommande lämning på förhistoriska boplatser och möjligen kan den undersökta härden ingå i ett större boplatsoområde. Ytan för utredningen var i Karleby mycket liten, endast cirka 100 m². Det är därför fullt möjligt att fler härदार finns nära utredningsområdet. En annan förklaring till härdens existens finns i sambandet till graven (RAÅ 96) knappt 100 meter nordväst om härden. Sambandet mellan härd och grav kan delas upp i två grupper. Till den första hör det rumsliga sambandet där äldre härदार finns under eller intill yngre gravar. Denna relation kan ifall tidsdiskrepansen inte är allt för stor bero på att man har placerat gravar på en plats som hållits i hävd. Till den andra gruppen hör samtida härदार och gravar. Härdarna har då anlagts intill gravar i samband med gravläggningsritualer såsom exempelvis matberedning (Eriksson 1998, s. 227).

Förutom rent praktiska funktioner som matlagning och värme kan dessa ensamliggande härदार även ha använts symboliskt. De kan till exempel ha fungerat som markörer vid ägogränser. Etnologiska källor i Sverige uppger också att eldrök använts som skydd mot allsköns ont (Eriksson 1998, s. 228f och där anförd litteratur).

Härden är ¹⁴C-daterad till slutet av yngre bronsålder - äldre förromersk järnålder. Ensamliggande stensättningar dateras generellt till bronsålder (1800 – 500 f Kr) eller äldre järnålder (500 f Kr – 500 e Kr). Det gör även skärvstenshögar, såsom RAÅ 20:1-2 i Karleby 2:9. Skärvstenshögar ligger ofta inom eller i utkanten av en förhistorisk boplat. Den rumsliga närheten till två skärvstenshögar, två ensamliggande stensättningar, en skålgropslokal samt ¹⁴C-dateringen av anläggningen tyder på att härden i Karleby 2:9 hör till ett större komplex från yngre bronsålder - äldre järnålder. Det kan således inte uteslutas att fler härदार finns i närheten av utredningsområdet.

Rekommendationer

Kulturmiljövård Mälardalen anser att det inte är nödvändigt med ytterligare antikevariska insatser inom det aktuella området. Det är dock Länsstyrelsen i Västmanlands län som fattar beslut i frågan.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Digitala fastighetskartan över Västerås kommun, 2004.
FMIS, Digitala fornminnesregistret, Kungsåra socken.

Otryckta källor

Danielsson, E. 2007. *Vedartanalys på material från Västmanland, Lundby sn Hacksta dagvattenledning och Kungsåra sn, Karleby 2:19 UR*. Vedlab rapport 0750. Stencil.

Litteratur

Bronk Ramsey, C. 2005. *Improving the resolution of radiocarbon dating by statistical analysis: in The Bible and Radiocarbon Dating: Archaeology, Text and Science*. (red. Levy, T.E och Higham, T.F.G.) sid 57-64, Equinox, London.

Elgh, S. & Gräslund, E. 1995. *Sagåpassagen. E18-alternativ 1c. E18-alternativen mellan Uppland och Västmanland samt konsekvenserna för kulturmiljön - en konsekvensanalys*. Utredning. Arkeologikonsult AB. 1995:6.

Eriksson, T. 1998. Egen härd är guld värd - härdar från äldre järnålder i sydvästra Uppland. I: *Suionum Hinc Civitates - Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder*. Red. Andersson, K. OPIA 19. Uppsala.

Karlenby, L. m. fl. 2005. *Boplatslämningar från förromersk och romersk järnålder vid Fridhem och Näs. E18, sträckan Sagån-Enköping. Västmanland; Kungsåra socken, Köpsta 2:7 och Karleby 2:8, Fridhem (Lokal 2 och 23) samt Björksta socken, Gärsta 1:1, Näs (Lokal 7), RAA 518*. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet. UV GAL, Rapport 2005:12.

Reimer, P. J. m fl. 2004. Radiocarbon 46.

Ståhl, H. 1985. *Ortnamn i Västmanland*. Stockholm.

Västeråsbygden. Ett program för kulturminnesvård. Del I: Beskrivning, fornminnen och kulturlämningar. 1987. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

KM dnr:	07092
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-9255-07, 7 september 2007
Länsstyrelsens handläggare:	Kerstin Fogelberg
Undersökningsperiod:	24 och 25 september 2007
Arkeologtimmar i fält:	16 timmar
Maskintimmar inkl. igenläggning:	12 timmar
Exploateringsyta:	100 m ²
Undersökt yta:	100 m ²
Personal:	Maud Emanuelsson
Belägenhet:	Karleby 2:9, Kungsåra sn, Västmanland
Ekonomisk karta:	11H 2b
Koordinatsystem:	RT 90
Koordinater (mittpunkt):	X: 6611399 Y: 1556956
Inmätningmetod:	Manuell
Dokumentationshandlingar:	Förvaras hos ATA, Stockholm